

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

**Kecia Ali. *İmam Şâfiî: Alim ve Veli*
(Çev. Mehmet Ali Okan Doğan).
İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2022, 189 sayfa.**

Muhammed Enes AKDEMİR*

Yakın döneme kadar Türkiye'deki fıkıh ve fıkıh tarihi alanındaki akademik çalışmalar ekseriyetle İmam Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve Hanefilik mezhebi etrafında gelişmiştir. Kısmi de olsa bu temayül sair mezheplere dair çalışmaların yapılmaya başlanması ile beraber değişmiş ve İslam hukuku alanında diğer üç mezhep üzerine odaklanmalar artmıştır. Bilhassa, Şâfiî mezhebi üzerine yapılan çalışmaların çoğalması ve bu mezhebin alimlerinin farklı ilim dalları ile olan münasebetini tahlil eden eserlerin telifi, Türkiye'deki ilmi birikime zenginlik katmıştır.

Kecia Ali'nin yoğun bir emek mahsulü olan entelektüel biyografisi, okuyucusuna Şâfiî (ö. 204/820) hakkında genel bir tablo çizmesi ve imamın hayat hikayesini farklı senaryolar sunan rivayetler arasından değerlendirmeler yaparak ele alması bakımından kıymetli bir eserdir. Müellif kitabında Şâfiî'nin doğumundan vefatına kadar olan hayatını, ilmi seyahatlerini, hocalarını ve ifa ettiği bazı görevleri veciz bir üslupla ele almasına rağmen okuyucusuna Şâfiî hakkında genel bir kanaat oluşturmayı başarmıştır. Bunların yanında, Şâfiî'nin fikhî doktrinini geliştirirken yaşadığı serencam ve onun temel iki kitabı olan *er-Risâle* ve *el-Ümm*'ün mahiyeti hakkındaki değerlendirmeler, kitabın değindiği diğer bazı temel konulardır.

Altı bölümden oluşan kitabın "Arap Yılları" başlığına sahip ilk bölüm "Şâfiî'nin Ataları", "İlk Eğitim", "Çöl Gezintileri", "Medine Seyahati", "Sözlü Gelenek, Yazılı Gelenek", "Malik ve Hadis", "Yemen ve Irak", "Alevi Bağlılıklar ve İsyan", "Yemen ve Yahya b. Abdullah" ve "Irak'ın Fıkhi Manzarası" alt başlıklarından teşekkül etmektedir. Yazar bu bölümde, Şâfiî'nin otuzlu yaşlarının ortasına kadar olan hayatını ele alır. Bunu yaparken hem klasik tabakat kitaplarındaki rivayetleri hem de Şâfiî hakkında yapılan modern çalışmaları takip eder. Bu ikisinden bir sentez çıkararak Şâfiî'nin yaşadığı hayat hikayesini okuyucuya aktarmaya çalışır. Şâfiî'nin nesebini, eğitim hayatını ve ilim için yaptığı seyahatleri, farklı rivayetleri derleyerek makul ve kabul edilebilir bir senaryoda okuyucuya sunar. Bilhassa İmam Mâlik (ö. 179/795) ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) Şâfiî'nin fıkıh anlayışında nasıl bir rol oynadığına değinir (s. 54).

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,
m.enesakdemir13@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-5145-6831

“Talebeden Şeyhe” başlıklı ikinci bölüm içinde “Irak’a Dönüş”, “Mısır’a Doğru”, “Şâfiî Mezhebi”, “Çatışma ve Yüzleşme”, “Şâfiî’nin Vefatı, Cenazesi ve Defni”, “Şâfiî’nin Vasiyeti”, “Şâfiî’nin Mali Profili” alt başlıklarını barındırır. Şâfiî’nin kırklı yaşlarından vefatına kadar olan dönemi ele alan bu bölüm, onun hayatının bu evresinde İmam Mâlik’in fıkhi doktrinini benimsemiş çevreler ile olan ilişkisine, Irak ve Mısır’daki ilmi ortamlardaki itibarına ve evliliklerine, çocuklarına, maişeti ve mirası gibi kişisel hayatına dair bazı bilgileri derler. Bilhassa bu bölümde, Şâfiî’nin hayatının bu döneminde İmam Mâlik’in ve Şeybânî’nin ortaya koyduğu fıkhi anlayıştan ayrılıp kendi fıkıh sistemini oluşturmaya başladığı ve ilim meclislerinde şöhretinin yayıldığı anlaşılır.

“Fıkıh Teorisi 1: Risale, Sünnet ve Hadis” başlıklı üçüncü bölüm “Şâfiî’nin Kitapları”, “Bir Metin Olarak Risâle”, “Risâle’nin Kilit Fikirleri”, “(Hz.) Peygamber’in Ortaya Koyduğu Örneklilik”, “Şâfiî’nin Düşüncesinde Hadis”, “Vahiy Olarak Sünnet”, “Beyanın Çeşitleri”, “Kaynakların Güvenirliği”, “Metinler Arasındaki Anlaşmazlıklar”, “Teknik Lügatçe, Dilsel Muğlaklık ve Arapça”, ve “Arap Dili” alt başlıklarından teşekkül eder. Müellifin bu bölümde yoğun bir şekilde işlediği konu, Şâfiî’nin hadis ve fıkıh ilişkisine dair temel görüşleridir. Şâfiî, net bir üslup ile Hz. Peygamber’in sünnetinin fıkhıta bir otorite ve fıkhi faaliyetlerde zorunlu bir rolü olduğunu ifade eder (s. 95). Bu, Şâfiî’nin yaşamış olduğu dönemdeki İslam ilim anlayışına en büyük katkısı olarak değerlendirilir. O, sünneti Kuran’a denk mahiyette olan ikinci bir vahiy türü ve bir fıkıh kaynağı olarak Kuran’ın yegâne tamamlayıcısı olarak addeder. Böylece, dönemdeki alimlerden farklı bir anlayışı benimser. Bu iddiasını temellendirmek için bilhassa *er-Risâle* adlı eserindeki beşli beyan tasnifinin dördüncü beyan türünü bu konuya hasreder. Bunun yanı sıra *Cimâ’u’l-‘ilm* adlı kitabında da bu görüşünü sistematize etmek için uğraşır.

“Fıkıh Teorisi 2: Kıyas, İctihad ve İcma” başlıklı dördüncü bölüm “Kıyas ve İctihad”, “İcma” ve “Fıkıh ve Kelam” alt başlıklarından meydana gelmektedir. Eserin bu bölümünde kıyasın ve Şâfiî’nin onun muadili olarak kullandığı içtihat kavramının, *er-Risâle*’den örneklerle nasıl ele alındığı üzerinde durulur. Bilhassa beşinci beyan türünün içtihat üzerine bina edilmesi, bu kavramın Şâfiî için önemli olduğunun göstergesidir (s. 111). İctihat kavramı özellikle, aklın fıkhi faaliyetlerdeki konumuna işaret etmek ve akla bir hudut tayin etmek üzere eserde yerini alır. Bölüm içinde daha sonra Şâfiî’nin icmaya olan bakışı değerlendirilip bu konu hakkında meydana gelen temel tartışmalar ele alınır. Yazarın değerlendirmelerde bulunduğu son başlık, Şâfiî’nin kelam ilmine dair düşünceleri ve onun fıkhi argümanlarının bu ilimle olan bağlantısıdır.

“Ümm ve Furu Fıkıh” başlıklı beşinci bölüm “Ümm’ün Metin Olarak Tarihi” “Ümm’ün Tarihteki Seyri”, “Hermenötik Stratejiler”, “Karşılaştırmalı Bakışla Ümm’deki Fıkıh”, “Fıkhi İhtilaf ve Şâfiî’nin Kısa Risaleleri”, “Nevi Şahsına Münhasır Doktrinler: Lafızcılık veya ‘Düz Anlam’ Yorumlayıcılığı” “Şâfiî Mezhebi” alt başlıklarından oluşur. Müellif bu bölümde Şâfiî’nin *el-Ümm* adlı eserini merkeze alarak onun fıkıh anlayışı üzerine tahlillerde bulunur. Ayrıca, onun *er-Risâle*’de vazettiği fıkhi doktrin *el-Ümm*’deki furu fıkhıta nasıl şekillendiğini

anlatır. Lakin bir arka plan sunması bakımından Ali, evvela bir metin olarak *el-Ümm*'ün nasıl meydana geldiğini, onun Şâfiî'ye aidiyetini ve günümüze nasıl ulaştığına dair tartışmaları kısaca ele alır. Daha sonra Şâfiî fıkıh tedrisatında *el-Ümm*'ün ne denli yaygın olduğunu, ulemanın ve talebelerin esere ne sıklıkla müracaat ettiklerini izah ettikten sonra bölümün ana meselesi olan *el-Ümm*'deki yöntemle geçer.

Bölüm içinde bilhassa Şâfiî'nin *el-Ümm*'de, meseleleri izah ederken hangi görüşte olduğunu beyan etmesinin yanı sıra, uzun ve detaylı izahlarla görüşlerini desteklediği ifade edilir (s. 128). Ayrıca Sahnûn (ö. 240/854) ve Şeybânî gibi Şâfiî'nin *el-Ümm*'üne muadil kitaplar kaleme almış alimlerin benzer konular üzerindeki izahlarının *el-Ümm*'e nazaran kıyası da yapılır. Bölüm sonunda ise Şâfiî mezhebinin muteber alimlerinin isimleri zikredilmekle beraber onların Şâfiî'den farklı içtihat ve fetvaları anlatılır.

“Veli Olarak Şâfiî” başlıklı altıncı ve son bölüm “Veli Olarak Şâfiî”, “Hürmet ve İnşa”, “Şeyhten Veliye”, “Menakıbnameler” alt başlıklarından oluşur. Müellif bilhassa birçok alimin vefatından sonra vuku bulan sosyal bir gerçekliği ele alır. O da insanların, alimlerin vefatından sonra onlara ayrı bir kutsallık atfetmek ve o alimi evliya mertebesine çıkarma temayülüdür. Zaman içinde Şâfiî'nin mezarının bir türbeye dönüştüğü, Şâfiî'ye dört bir yandan mektupların yazıldığı ve türbesinin etrafına bırakıldığı anlatılır. Bu mektuplar üzerine yapılan çalışmalar: İnsanların İmam Şâfiî'ye sıkıntılarını dile getirdiklerini; iş bulma, kısırlık, cinlerin musallatından kurtulma gibi hususlarda ondan şefaahat talep ettiklerini belirtmiştir.¹ Hatta öyle ki şefaahat arayanların arasında Memluk sultanları ve üst düzey devlet ricalinin de bulunduğu ifade edilir. Yazara göre, Şâfiî'nin kendi zamanında bu denli şöhrete sahip olmadığı, hayatı hakkında birçok muğlaklıklarının bulunmasından ve cenaze merasimi hakkında pek fazla güvenilir bilginin olmamasından anlaşılır. Şâfiî'nin daha sonradan kazandığı bu şöhretinin asıl sebebi ise onun Hazreti Hasan'ın (ö. 49/669) torununun kızı Seyyide Nefise (ö. 208/824) ile olan dostluğu ve türbelerinin birbirleriyle olan yakınlığından kaynaklanmaktadır.

Ali'nin bu kitabı, Şâfiî hakkında genel bir kanaat oluşturması bakımından önemli bir çalışmadır. Lakin, kitabın bazı noktalarının müellif tarafından gözden geçirilmesi ve yeniden ele alınmasının gerektiği görülür. Bunun yanında, mütercimnin tercüme sırasında kelimenin Türkçedeki ıstılahi kavramı yerine sözlük anlamının kullanması, tercüme bu açıdan zayıf kalmıştır. Bunun misali, üçüncü bölümün dokuzuncu alt başlığı olan “Conflicts Between Texts” alt başlığının tercüme edilirken “Metinler Arası Anlaşmazlıklar” diye tercüme edilmesinde görülebilir. Fıkhi bir kavram olan ve Türkçedeki fıkıh dilinde de kullanılan *tearuz* kelimesinin tercüme ederken “Anlaşmazlık” kavramını tercih etmek uygun düşmemektedir. Zira, ıstılahi kavram yerine sözlük anlamını kullanmak orijinal metinde ifade edilmek istenen manaya uygun düşmemektedir. Ayrıca, tercümede kullanılan bazı kavramların yerine

1 Bk. Uveys, *Resâil ila el-İmam eş-Şâfiî*; Adly, “The Saint, the Sheikh, and the Adulteress: Letters from the Heart Adressed to İmam al-Shafi'i in Cairo”.

orijinal metni daha açık ifade etmek için farklı ifade biçimleri tercih edilmesi gerekir. Örneğin: Birinci bölümün orijinal adının (Arabian Years) Türkçeye tercümesinde tercih edilen kavramlar, bölüme başlığın verilmesine sebep olan bölüm içindeki anlatıları tam manasıyla karşılamamaktadır. Ayrıca, okuyucuda ilk anda farklı çağrışımlar uyandıran “Arap Yılları” başlığı yerine bölümün: “Arap Beldelerindeki Yılları” başlığı ile ifade edilmesi hem daha açık ve anlaşılır bir tercüme hem de bölüm içinde anlatılanlarla daha uygun olmasını sağlar.

Birinci bölüm içinde ele alınan bir olayın da okuyucunun dönemin şartlarına uygun olarak anlaması için daha sarih ifade edilmesi gerekmektedir. Olay, Şâfiî'nin Yemen'de bulunduğu yıllarda Sünni yönetime karşı çıkan ve Hazreti Ali (ö. 40/661) soyundan gelenlerin halife olması gerektiğini savunanların isyanları vuku buluyordu. Bunlardan birisi de Hazreti Hasan'ın soyundan gelen Yahyâ b. Abdullah'ın yönettiği isyandır ki o dönemde Şâfiî'nin San'a'da Yahyâ (ö. 187/803 [?]) ile beraber ders gördüğü ve onunla beraber hareket ettiği iddiası vardır. Bu iddialar ve Şâfiî'nin Ehli Beyt için yazdığı şiirleri onun İbnü'n-Nedîm (ö. 385/995 [?]) gibi alimler tarafından “Koyu Şii taraftarı” (şedid fi't-teşeyyu') olarak vasıflandırılmasına sebebiyet vermiştir. Bu hususu yoğun bir şekilde işlemeyen müellif, özünde pek mühim bir meseleyi muğlak bırakmıştır. Her ne kadar bölüm içinde zikredilmese de Şâfiî'nin Ehl-i Beyt'e olan muhabbeti ve şiirlerinde yoğun bir Ehl-i Beyt vurgusunun olması onun bu zümrenin bir parçası olmasından kaynaklanır. Mevcut bir siyasi çekişmeye taraf olmaktan ziyade Şâfiî'nin asıl meselesi kendi ilmi konumunu vazetmek ve mevali olan diğer alimlerden daha üstün olduğunu kanıtlamaktır. Ayrıca bölümde de ele alındığı üzere Şâfiî'nin yaşadığı dönemde fetihlerle beraber yoğun bir ihtidanın yaşanması ve Arap olmayanların hem devlet yönetiminde hem de ilmi faaliyetlerde güç kazanması Şâfiî'yi rahatsız eden bir durumdur. Zira ona göre bu dinin ilk muhatapları kendisi gibi Ehl-i Beyt olanlardır ve ilmi anlamda da en üst mercii onlardır. Bundan ötürü fihhi üstünlüğünü kanıtlamak için kendisinin saf Arap olmasının yanı sıra Ehl-i Beyt'ten olmasını öne çıkarır.

Üçüncü bölüm içinde geçen bir kavrama ve onun sebebine dair de bir tashih gerekir. Burada müellif Şâfiî'nin lakabının “Ehl-i Sünnet'in Müdafii” olmasına rağmen sehven “Sünnet Müdafii” olarak zikretmiştir. Bunun sebebini ise müellif, Şâfiî'nin, nebevi hadisin fıkıh kaynağı olmasını savunmasından ötürü ona böyle bir lakabın verildiğini ifade etmiştir. Lakin, bu hususa daha dikkatli bir etüt lazım gelir. Zira, Şâfiî'ye verilen bu lakap “Ehli Hadis'in, akli faaliyetlerde mahir olmadığı, onların bu alana dair metinler yazamadığı ve yine Ehl-i Hadis'in sadece rivayet topladığı” algısını, yazmış olduğu eserler ile yıkmasından dolayı verilmiştir. Özellikle *el-Ümm* ve *er-Risale* gibi günümüzde hala muteberliğini koruyan eserler kaleme alarak bu algıyı yıkmasından dolayı kendisine “Ehl-i Sünnet'in Müdafii” lakabı verilmiştir. Bu yorum, dönemin ilmi tarihi dikkate alındığında daha uygun düşmektedir.

Ali'nin kitabında Şâfiî'nin bir fetvası üzerine yapmış olduğu yorum, Şâfiî'nin o mesele hakkındaki nihai görüşünü yansıtamamış ve yanlış bir değerlendirmeye sebebiyet vermiştir. O fetva ise şudur: İmam Şâfiî'nin en çok eleştirildiği bahislerden bir tanesi onun bir babanın

zina sonucu meydana gelen kızıyla evlenmesinin caiz olduğu fetvasıdır. *El-Ümm* ve sair Şâfiî füru literatüründeki bu fetvayı, izahların tamamından soyutlayarak okumak, füru metinlerinin satır aralarında sunduğu manaları göz ardı etmek ve ifadeleri cımbızla çeker gibi sadece bu cümlesini alarak İmam Şâfiî'nin nihai görüşünün bu olduğunu iddia etmek doğru bir tavır olmamaktadır (s. 140). Şâfiî müellifin de dediği gibi vazetmiş olduğu fıkhi doktrine sadık kalarak böyle bir nikahı hukuken geçerli saymaktadır. Zira, ona göre burada baba ile onun zina ile doğan kızı arasında müsaheret (nikâh akdi neticesinde oluşan akrabalık bağı) meydana gelmemiştir. Burada müsahereti savunan Hanefiler'e Şâfiîler ciddi ve makul reddiyeler sunmuştur. Lakin, bu fetvasının ardından Şâfiî, böyle bir evliliğin mekrûh olacağını ifade etmiştir. Ondan sonra gelen alimler de bu mekrûhluk üzerine uzun tartışmalar yürütmüşlerdir.² Günümüzde bu fetva değerlendirirken maalesef Mâverdî (ö. 450/1058) ve Cüveynî (ö. 478/1085) gibi kapsamlı eserlere sahip alimlerin uzun izahlarından kopartılarak anlaşıldığı görülür.

2 Mâverdî, *Hâvî'l Kebîr*, IX, 214-219; Cüveynî, *Nihâyetü'l Matlab*, XII, 238-242.

Kaynaklar

- Adly, Emad. "The Saint, the Sheikh, and the Adulteress: Letters from the Heart Adressed to İmam al-Shafî'i in Cairo." *Narratives of Truth in İslamic Law* (ed. Baudouin Dupret, Barbara Drieskens, Annelies Moors). Londra: İ. B. Tauris Yayınları, 2008, s. 123-139.
- Cüveynî, Ebü'l-Meâlî Rüknuddin Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb* (nşr. Abdulazim Mahmud Dîb). XX, Cidde: Daru'l Minhac, 1428/2007.
- Mâverdi, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebir* (nşr. Ali Muhammed Muavvid, Âdil Ahmed Abdulmevcud). I-XVIII, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1994.
- Uveys, Seyyid. *Resâil ile'l-İmam eş-Şafîi: Zahiretu İrsâli'r Resâil ila Darihi'l İmam eş-Şafîi*. Kahire: Daru's Şaye', 1978.